

Tüskés Anna

„A Nobel-díj elnyerése magyar írónak lehetetlen”

Gárdonyi Géza műveinek franciaországi fogadtatása

Az egri *Magyar Szó* „K” jelű riportere az 1922. július 9-i számban Gárdonyival közölt interjút, melyben az író művei francia adaptációi kapcsán kiemelte a fordítási nehézségeket, és hogy milyen keveset kapott ezekért:

„Megkérdezem Gárdonyit, vajjon ő talált-e hibákat lefordított műveiben. – Ó, de még mennyit – mondotta –, éppen ezért nem szeretem, ha munkáimat fordítják, mert kifordítják az értelmét. Ezután elmondotta, hogy *Az a hatalmas harmadik* című regényének címét sem tudták lefordítani franciára, mert „Le troisième puissance” csak *A harmadik hatalmát* jelenti és inkább politikai hatalomra gondolnak, mikor olvassák. „Az a...” kifejezés, ilyen nincs a franciában.

Ugyancsak a franciák fordították a „vércseszemű” kifejezést „bagolyszemű”-nek, ami egészen mást jelent és a férfiasan erős, éles nézésnek sehogyan sem felel meg. [...] Ezek után megkérdezem a mestert, hogy gyümölcsöztek-e neki ezek a fordítások. Alig fizettek valamit. A francia például 200 koronát küldött egy regényért.

Gárdonyi Géza nemigen élvezte alkotásainak jövedelmét. Ha üzletember volna, most háziúr lehetne Budapesten. Gazdag lehetne, mint Molnár Ferenc. De Gárdonyi sohasem nézi iparágnak a művészetet. Ingyen, engedély nélkül fordítják le munkáit idegen nyelvre. Ő nem törődik vele.”¹

Gárdonyi többször járt Párizsban, melynek élményeit elbeszéléseiben megörökítette, például a *Tapasztalat a párizsi vendégfogadónál* és a *Mindön huntzutság Párisba is* címűben. Hogy hányszor járt és milyen hosszú ideig tartózkodott Franciaországban, erről nincsenek pontos adatok. Egy 1899. decemberi levél szerint Gárdonyi Párizsba készült, s közben Münchenben megállva meglátogatta Tölgyessy Arthurt (ld. Függelék 2.).² Gárdonyi jól tudott franciául és gyakran rendelt könyveket Párizsból, hogy kövesse a francia irodalmi újdonságokat. A Gárdonyi-hagyatékban fennmaradt a Librairie Larousse 1902-es levelezőlapja, amelyben megküldte két francia könyv számláját, és megmagyarázta a számla állását, amely

¹ Az interjúra Sugár István figyelt fel 1959-ben: Sugár István: *Gárdonyi Géza műveinek idegennyelvű fordításairól és az írói hivatásról*. Heves Megyei Népiújság, 1959. május 6. 3.

² Tölgyessy Arthur Gárdonyi Gézának. Autográf kézirat. München, 1899. dec. 7. Eger, Dobó István Vármúzeum, ltsz.: 67.200.3.

szerint Gárdonyi 3 frankkal tartozott a párizsi könyvkereskedésnek (ld. Függelék 5.).³ A megrendelt két könyv: Victor Hugo *Post-scriptum de ma vie* (Paris, Calmann Lévy) 1901-es kiadása és Eugène Montfort *La beauté moderne: conférences du Collège d'esthétique* (février-juin 1901) 1902-es kötete.

A tanulmány célja bemutatni Gárdonyi műveinek francia recepcióját az elmúlt százhusz évben. Az elemzéshez elsősorban a hagyatékban fennmaradt levelezést, valamint az időszaki kiadványokban és könyvekben megjelent fordításokat használtam. Ezekon kívül a Petőfi Irodalmi Múzeum Gara László-hagyatékában és a reims-i Marne Megyei Levéltár (Archives départementales de la Marne) Tharaud-hagyatékban végeztem kutatást. Az egri Dobó István Vármúzeumban őrzött levelezés részletes listáját Korompai János (1919–1996) készítette az 1960-as években és publikálta 1969-ben.⁴ Hálásan köszönöm Király Júlia főmúzeológus segítségét, hogy a leveleket tanulmányozhattam.

I. Gárdonyi életében: 1900–1922

I.1. 1900–1910

A fogadtatás és elismerés első megnyilvánulása 1900-ban történt, amikor az 1893-ban írt *Mari néni meg Pista bácsi* című elbeszélését a *Journal* politikai és irodalmi napilap első díjjal jutalmazta Franciaországban. Azonban a történet nem ilyen egyszerű. A párizsi *Journal* 1899-ben ezer frankos nemzetközi pályázatot hirdetett tárcanovellára. Rengeteg pályamunka érkezett a bíráló bizottsághoz, melynek elnöke a francia akadémia tagja, José Maria Heredia volt. A *Journal* hetekig közölte a beérkezett pályaművek címét és jelmondatát. A bíráló bizottság a tél elején megállapodott s jutalomra méltónak egy olyan kis elbeszélést ítelt, melyről a jelíges levél fölbontása után kiderült, hogy szerzője éppen az elnök. Heredia tiltakozott, hogy az ő elnöklése mellett a saját művét jutalmazzák. A bizottság engedett s elhatározták, hogy az ezer frankot két másik, jutalomra érdemesnek ítelt pályamű – Mme Parrot-Lagarennés *Madame Lucrezia* és M. le baron Grivot de Grandcourt *Histoire d'Enfant* című írása – között osztják meg. Az utóbbi pályaművet a *Journal* 1900. január 6-i számában közölte,⁵ amiben a magyar olvasók felismerték Gárdonyi hét éve megjelent novelláját, hisz a benne előforduló nevek is – Pista, Mari, József – magyar nevek. A francia versenyző nem változtott egyebet a címnél, és hogy az elbeszélés nénije helyett nővért szerepeltet és az

³ Librairie Larousse Gárdonyi Géának. Autográf üzleti értesítés levelezőlapon. Párizs, 1902. máj. 16. Eger, Dobó István Vármúzeum, ltsz.: 67.270.1.

⁴ Korompai János: *Gárdonyi Géza levelezése Gárdonyi Sándor hagyatékában I–II*. *Agria* 6., 7. 1969.

⁵ Grivot de Grandcourt: *Histoire d'Enfant*. *Journal*, 1900. január 6., melléklet 1. oldal.

Attila utcát rue des Fleurs-é változtatta. A kezdő sorok összevetéséből kitűnik, hogy a francia fordító kihagyott egy mondatot a saját változatából: „Azután virágot tűzött a Pista bácsi nyaka mellé, a kabátba.” nem szerepel nála.

Gárdonyi nem tett lépéseket, de mások igen, például Gárdonyi egyik barátja, Tóth Béla (1857–1907) újságíró, filológus, művelődéstörténész, író és műfordító megírta a plágium tényét a *Journal* igazgatójának. Tóth levélben kérte Gárdonyit, közölje, hol jelent meg először a novella és hol készült a német fordítás, hogy sikerüljön bizonyítani a lopást (ld. Függelék 3.).⁶ Az eset nagy port kavart Magyarországon, sok újság cikkezett róla.⁷ Január végén a *Budapesti Hírlap* így tudósított a fejleményekről: „Az az érdekes irodalmi esemény, a melyre a *Budapesti Hírlap* terelte a figyelmet s a melynek hőse kedves írónk Gárdonyi Géza, nagy mozgalmat idézett elő Párisban. Párisból jelentik ugyanis, hogy az *Agence de Paris* egyik munkatársa fölkereste Alexis Lauze-t, a *Journal* szerkesztőjét s megmutatta neki a budapesti lapokat, amelyek bőven ismertették az egész esetet, sőt a novella magyar szövegét franciára is lefordította, úgy, hogy Lauze ur a francia eredetit figyelvén, konstatálhatta a *Journal* pályanyertes novellájának azonosságát. Azután Lauze ur és az *Agence de Paris* munkatársa elmentek José Marie de Herediához, akinél már ott volt a Tóth Béla levele, amely a *Journal*-hoz volt intézve s közölte a plágiumot. Herédia is meghallhatta Gárdonyi tárcájának előszóval való fordítását s főlháborodással konstatálta, hogy de Grandcourt *Histoire d'un enfant* című nyertes novellája szóról szóra való fordítása a Gárdonyi novellájának. Érdekes, hogy de Grandcourt a pályabíróóság ítéletkihirdetését követő napon nyomban fölvette a díjat, de egyúttal, amint azt az *Agence de Paris* munkatársa konstatálta, rögtön kiköltözködött lakásából is s most senki sem tudja új címét. Herédia legközelebb ülésre hívja a pályabíróóságot. Föl fogják szólítani de Grandcourt-t, hogy a fölvelt összeget adja vissza, azután újra ítélkeznek majd a díj odaítélése tárgyában. Ha Grandcourt úr nem jelentkezik vagy a díjat nem fizetné vissza, a *Journal* bíróság elé viszi a dolgot és törvényes úton kényszeríti majd az irodalmi kalózt, hogy a pénzt visszafizesse.”⁸

A plágium híre eljutott a Firenzében élő Feszty Árpád festőhöz, aki levélben reagált a történetekre (ld. Függelék 4.).⁹ Feszty örömét fejezte ki Gárdonyinak, hogy

⁶ Tóth Béla Gárdonyi Gézának. Autográf levél nyomtatott névvel és címmel ellátott papíron. Budapest, 1900. jan. 18. Eger, Dobó István Vármúzeum, ltsz.: 67.196.14.

⁷ *Mari néni meg Pista bácsi*. *Új Idők* (1900) jan. 28. 5. sz. 107; *Mari néni meg Pista bácsi*. *Friss Újság* 5, 22, (1900. jan. 22.) 2; Md.: *Magyar író diadala külföldön*. *Budapesti Hírlap* 20, 20. sz. (1900. jan. 21.) 5–6.

⁸ *Gárdonyi tárcája*. *Budapesti Hírlap* 20, 27. sz. (1900. január 28.) 13.

⁹ Feszty Árpád Gárdonyi Gézának. Autográf kézirat. [Firenze, 1900.] Eger, Dobó István Vármúzeum, ltsz.: 67.56.5.

egy francia elplagizálta Gárdonyi novelláját. Úgy értékeli, hogy a siker jele ez és a magyar talentum bizonyítéka.

A következő években Jérôme Tharaud tett sokat Gárdonyi francia megismeréséért. Tharaud négy évig a budapesti egyetem francia tanszékének lektora és az 1895-ben alapított Eötvös Collegium második francia professzora volt 1899-től.¹⁰ Olyan tanítványai voltak, mint Horváth János, Eckhardt Sándor és Szabó Dezső, akikkel később is tartotta a kapcsolatot. Tharaud és tanítványai fordításában megjelent Gárdonyi több novellája a *La Revue d'Orient et de Hongrie* című folyóiratban 1901-ben és 1902-ben, majd gyűjteményes fordításkötetében 1903-ban. Tharaud nem tudott magyarul, tanítványai segítették a munkában, a folyóiratban közölt novellák francia nyersfordítását Greszler Gyula, Horváth János és Karcsay Róza készítette. A magyar elbeszélések kötetében huszonkét novella között – melyek szerzői például Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Balogh Miklós, Kemechey Ödön, Tömörkény István és Tóth Béla – három Gárdonyi-novella fordítását közölte Tharaud: *Mari néni és Pista bácsi*; *A gizehi pergamen lapok*, *Figurák*; *A bor*.¹¹ Tharaud előszavában a diákjairól azt írja: „Mindannyian nagyon jól tudtak franciául, én csak az általuk elért szövegeket néztem át. Egy tudatlan [Tharaud] és a lelkiismeretes fiatal emberek [diákok] együttműködése nem rossz módszer.” Összehasonlítva a *Mari néni és Pista bácsi* novella Grivot de Grandcourt-féle és Tharaud-féle fordítását kitűnik az utóbbi pontossága a rokoni viszonyok kifejezésében, és hogy egyetlen mondatot sem hagyott ki. Ugyanakkor a neveket Tharaud franciásította. Az antológiáról Kont Ignác írt méltatást, meglátása szerint „a fordítás hűséges és gördülékeny.”¹²

Kont 1882-től a Sorbonne-on tanult, doktori értekezését a francia–magyar irodalmi kapcsolatokról írta, az 1890-es években a montmartre-i Collège Rollin gimnáziumban tanított.¹³ 1902-től tartott előadásokat a Sorbonne-on, az Élő Keleti Nyelvek

¹⁰ Tharaud munkásságával foglalkozott: Judit Karafiáth: *Les frères Tharaud, la Hongrie et les Juifs*. In: *Les relations littéraires entre la France et la Hongrie au XXe siècle*, sous la direction de Anna Tüskés, Bénédicte Williams, Élisabeth Cottier-Fábián et Dávid Szabó, Budapest, Revue d'Études Françaises, 2019, 62–68; Michel Leymarie: *Les frères Tharaud: De l'ambiguïté du »filon juif« dans la littérature des années vingt*. Archives Juives 39, 1. sz. (2006) 89–109; Mosonyi Ferenc: *A Tharaud-fivérek*. Korunk, 1939/1. sz. 58–60.

¹¹ Géza Gárdonyi: *Les parchemins de Gizeh, Le vin, Tante Marie et Once Étienne*. In: *Contes magyars*, ford. Jérôme Tharaud, Budapest, Dobrowsky et Franke, 1903. Tirage à part de la Revue d'Orient et de Hongrie.

¹² J. Kont: *Jérôme Tharaud, Contes magyars*. Revue internationale de l'enseignement, Année 46 1903 décembre, p. 566

¹³ Kont munkásságával foglalkozott újabban többek között: Farkas Mária: *A magyar nyelv oktatása*

Főiskoláján (INALCO: Institut National des Langues et Civilisations Orientales). Kont több folyóirat-tanulmányt és egy irodalomtörténeti kézikönyvet szentelt a magyar szépirodalom francia megismertetésének, népszerűsítésének. 1903-ban a magyar színházi bemutatókat értékelő cikkeiben foglalkozott Gárdonyival. Az egyik értékelése szerint „Gárdonyi új vért akar önteni a meglehetősen régimódi népszínmű műfajába”,¹⁴ egy másik cikkében kiemelte Gárdonyi *A bor* és *Annuska* című darabját: „a közönség melegebben fogadta a regényíróként előnyösen ismert Gárdonyi két vígjátékát.”¹⁵ Kont 1908-ban a kortárs magyar irodalmat bemutató könyvében megemlíttette, hogy Tharaud több novellát fordított franciára Gárdonyitól.¹⁶

A 20. század első évtizedében Félix de Gerando (1888–1945) – Atila de Gérando és Teleki Irén fia, szatmári földbirtokos, Politikatudományi Iskolában (École des sciences politiques) tanult, majd újságíró a *Mercure de France*-nál – rendszeresen beszámolt a magyar irodalom újdonságairól a *Mercure de France* irodalmi magazinban. Az 1907. május 1-i kiadásban Gárdonyinak a Singer és Wolfnernél frissen megjelent *Ábel és Eszter*ét méltatta. Először bemutatta röviden Gárdonyi addigi munkásságát és a regény cselekményét, majd így értékelte: „lélektani regény, melynek témája talán nem túl új, de amiből kirajzolódik a tiszta dolgok varázsa. [...] A pszichológiai elemzés rendben van, és eredeti. Azok a szereplők, akiket a regényeinkben fejlődni szoktunk látni, biztosan nem lennének olyanok, mint ez a két idealizmusba szerelmes budapesti. Gárdonyi úr stílusa, bár kellemes és könnyed, sajnos megvisel minden paraszttmesét, amit írni szokott, és ez kár.”¹⁷

1.2. 1911–1922

A 20. század második évtizedében a Tharaud testvérek még egyszer közölték Gárdonyi *A bor* című novellát a *Le Gaulois* irodalmi és politikai lap 1911. május 20-i számában.¹⁸ Érdekes, hogy a korábbi *Le vin* címet megváltoztatták *Le „Veuf vivant”*-ra.

Franciaországban: múlt és jelen. THL2 – A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata, 2005, 77-83; Kányádi András *Ignac(e) Kont et la littérature hongroise d'autrefois* című előadása a *Les relations littéraires entre la France et la Hongrie au XXe siècle* című konferencián 2018 decemberében.

¹⁴ J. Kont: Hongrie: *Le théâtre en 1902 et 1903*. L'Art dramatique et musical au XXe siècle, janvier 1903, 249 (249–255).

¹⁵ J. Kont: Hongrie: *Le théâtre en 1902 et 1903*. L'Art dramatique et musical au XXe siècle, janvier 1903, 281–282 (280–286).

¹⁶ Ignác Kont: *La littérature hongroise d'aujourd'hui: notices biographiques*, Paris: Sansot, 1908, 89.

¹⁷ F. de Gerando: *Lettres hongroises: Gardonyi Géza: Abel és Eszter, 1907*. *Mercure de France*, 1 mai 1907, 176–178.

¹⁸ Géza Gárdonyi: *Le „Veuf vivant” (nouvelle)*, ford. Jean et Jérôme Tharaud. *Le Gaulois*, 20 mai 1911, 4.

Összevetve a magyar és a két francia változatot megállapítható, hogy a fordítás elég hűen adta vissza az eredetit. Tharaud-ék hagyatékában sajnos nem maradt fenn Gárdonyi Gézával kapcsolatos dokumentum,¹⁹ sem Gárdonyi hagyatékában Tharaud-lelél, így nem tudjuk, milyen kapcsolatban voltak. További kérdés például, hogy miért került sor az újraközlésre új címen és az egyik fordító személyének cseréjére, noha a két francia változat szinte teljesen megegyezik. A Tharaud-testvérek hagyatékában Kont Ignác egyetlen magyar irodalomtörténeti könyve, az 1896-ban kiadott *La Hongrie littéraire et scientifique* található meg.²⁰ Ezt a könyvet Tharaud feltehetően magyarországi tartózkodása előtt vagy alatt vehette, ebben Kont nem írt Gárdonyiról.

1911 májusában Gesztesi Gyula a Bureau de L'Agence Hongroise képviselőjében Gárdonyi érdeklődésére tájékoztatást adott *Az a hatalmas harmadik (Troisième Puissance)* francia kidásának lehetőségeiről. Gesztesi tolmácsolta fiatal kritikus-barátja, G. A. Masson véleményét a regényről: „ezt a tiszta idillt a romlott párizsi publikum nem méltányolja” (ld. Függelék 6.).²¹ A regény Gárdonyi első önálló francia kötete, *La troisième puissance* címen Kont Ignác fordításában 1912-ben a párizsi Champion és a budapesti Athenaeum kiadó közös kiadásában a Bibliothèque hongr. de la Revue de Hongrie 6. kiadványaként megjelent.²² Érdemi recepciója nem volt a könyvnek. Kont behatóan ismerte Gárdonyi munkásságát, mert Dante magyarországi recepcióját elemző tanulmányában megemlítette, hogy 1896-ban Gárdonyi lefordított magyarra részleteket Dante *Isteni színjátékának* Poklából.²³

1913-ban a budapesti francia irodalmi társaság lapjában, a Huszár Vilmos szerkesztette *Revue de Hongrie*-ban megjelent két részletben Gárdonyi *Az öreg tekintetes* című novellájának francia változata Kont Ignác fordításában.²⁴ A közlést megelőzte egy levélváltás a szerkesztő és Gárdonyi között: Huszár Kont Ignác levelére hivatkozva kérte annak igazolását, hogy folyóirata franciául hozhatja *Az öreg tekintetest* (ld. Függelék 7.).²⁵

¹⁹ Les fonds privés et le catalogue de la bibliothèque, conservés aux Archives départementales de la Marne, Fonds Tharaud.

²⁰ Ignác Kont, *La Hongrie littéraire et scientifique*, 1896, jelzet: LB 3669. Köszönöm Aurore Sat igazgatóhelyettes tájékoztatását.

²¹ Gosztonyi Andor (Bureau de L'Agence Hongroise) Gárdonyi Gézának. Autográf kézirat. Budapest, 1919. ápr. 18. Eger, Dobó István Vármúzeum, ltsz.: 67.63.1.

²² Géza Gárdonyi: *La troisième puissance: roman*, trad. Ignace Kont, Paris, Champion, 1912.

²³ I. Kont: *Dante en Hongrie*. Bulletin italien (Bordeaux), janvier 1913, 14 (4–15).

²⁴ Géza Gárdonyi: *Le vieux monsieur, I, fin*. Revue de Hongrie VIe année, Tome XII, No. 4. 15 Avril 1913; No. 9. 15 Septembre 1913.

²⁵ Huszár Vilmos Gárdonyi Gézának. Autográf levél a Revue de Hongrie papírján. Budapest, 1913. febr. 4. Eger, Dobó István Vármúzeum, ltsz.: 67.76.1.

1914-ben ketten fordultak Gárdonyihoz Párizsból engedélyt kérve különböző műfajú műveinek francia fordítására. 1914. január 22-én Bedics Mária párizsi diák levélben engedélyt kér Gárdonyitól, az *Isten rabjai* francia fordításának elkészítésére (ld. Függelék 8.).²⁶ A másik 1914-es engedélykérő Fóti Lajos volt, a párizsi École des Langues Orientales magyar tanára (ld. Függelék 9.).²⁷ Utólagos engedélyt kért a *Két katicabogár* lefordítására és engedélyt A *bor* fordítására és esetleges színházi bemutatására. Gárdonyi válasza bizonyosan kérdéseket tartalmazott a szerzői jog érvényesítésére és az irodalmi díjakra vonatkozóan, mert Fóti következő levelében ezeket a témákat emelte ki nagyon tanulságos adalékokkal szolgálva a korszak magyar kultúrpolitikájához (ld. Függelék 10.).²⁸ Megköszönte a *Két katicabogár* és a *Két menyasszony* fordítási jogát. A *bor* előadásának lehetőségeiről konkrétan nem tudott információt adni. Bizonyára Gárdonyi érdeklődésére tájékoztatást adott a Nobel-díj elnyerésének körülményeiről és kijelentette, hogy „a Nobel-díj elnyerése magyar írónak lehetetlen”. Élesen bírálta a magyar kultúrpolitika fogyatékságait és a magyar művek külföldi kiadásának nehézségeit. Fóti harmadik, 1914 júliusában Gárdonyinak írt levelében jelezte, hogy magyar novellák gyűjteményes kiadására van lehetősége összfel *Les maîtres conteurs contemporains de la littérature hongroise* címmel, s a kiadó javaslatára minden íróról rövid életrajzi bemutatást közöl, melyhez Gárdonyitól életrajzi adatokat kért (ld. Függelék 11.).²⁹ A kötet csak tizennégy évvel később a budapesti Éditions Librairie française-nél jelent meg.³⁰

I.3. 1921–1922

1922. október végén és november elején több híradás megjelent Gárdonyi haláláról irodalmi lapokban.³¹ A kéthavonta megjelenő *Comoedia* lap ismeretlen szerzője így méltatta Gárdonyit: „Gárdonyi Gézá, az ötvenes évei végén járó Egerben elhunyt magyar író, hazája egyik legerősebb hangadójaként tartották számon. Beceneve a

²⁶ Bedics Mária Gárdonyi Gézának. Autográf kézirat. Párizs, 1914. jan. 22. Eger, Dobó István Vármúzeum, ltsz.: 67.16.1.

²⁷ Fóti Lajos Gárdonyi Gézának. Autográf kézirat. Párizs, 1914. febr. 18. Eger, Dobó István Vármúzeum, ltsz.: 67.58.1.

²⁸ Fóti Lajos Gárdonyi Gézának. Autográf kézirat. Párizs, 1914. febr. 26. Eger, Dobó István Vármúzeum, ltsz.: 67.58.2.

²⁹ Fóti Lajos Gárdonyi Gézának. Autográf kézirat. Párizs, 1914. július 14. Eger, Dobó István Vármúzeum, ltsz.: 67.58.3.

³⁰ *Les maîtres conteurs hongrois*, trad. par Louis J. Fóti et Georges Délaquys, Budapest, éd. Librairie française, 1928.

³¹ Serigny: *Le monde & la ville*. Le Figaro 31 octobre 1922, 2; Havas: *Budapest, le 30 octobre*. Journal des débats politiques et littéraires, 31 octobre 1922, 4.

magyar Gorkij volt. Iskolamesterként kezdte egy kisvárosban. De az első könyve, a *Göre Gábor*, hirtelen hírnevet szerzett neki. Egy falusi ember regénye, aki a nagyvárosba érkezett. Egy kritikus, Gesztesi M. J. a *Göre Gábort* egyfajta magyar tatárnak nevezte. Gárdonyi Géza vidéki származású, és hű maradt a vidékhez. Nála jobban senki nem írta le a nagy magyar síkságot, lakóik egyszerű és békés útjait. Franciára fordított művei között szerepel az *Isten rabjai*. Gárdonyi drámaíróként is nagy sikert aratott. Nem teremtett iskolát, nem volt újító, hanem a hagyományokhoz ragaszkodó író. Emlékezzünk vissza, hogy Gárdonyi 1900-ban a *Journal* által rendezett irodalmi pályázaton plágium áldozatává vált. Kihirdették a győztest, akiről kiderült, hogy nem talált jobbat, mint egyszerűen lefordítani egy novellát Gárdonyitól.”³²

II. Gárdonyi halála után: 1922–2021

Halálának egy éves évfordulóján ismét megemlékezések láttak napvilágot: a *Paris-soir* felidézte, hogy Gárdonyi egy novelláját plagizálta valaki a *Journal* 1900-as irodalmi versenyén.³³ 1924 áprilisában Szalai Emil a *Le Droit d’auteur* című lapban hosszan írt Gárdonyiról, hogy halála előtt eladta a Göre-könyvek megfilmesítési jogát egy filmszínésznek, de a filmes kijátszva az örökösöket Gárdonyi művének szereplői alapján új szcenáriórt íratott Amerikában és a filmből jól meggazdagodott.³⁴

Tharaud egyik utóda az Eötvös Collegium francia lektorainak a sorában, az 1923–1931 között Budapesten élt Aurélien Sauvageot (1897–1988) nyelvész, hungarológus finnugrista, az első francia–magyar szótár megalkotója ugyancsak érdeklődött Gárdonyi írói munkássága iránt. Mint önéletrajzi visszaemlékezésében írta: „Minthogy én mindenáron – mai szóval élve – a magyar identitást akartam felfedezni, Gyergyai azt tanácsolta, hogy Móríciz művei mellett ismerjem meg azt is, amit Móra Ferenc írt. És rábeszélte Gárdonyi Géza könyveire is, melyek az első világháború előtti idők magyar parasztját rajzolják meg, bár életkörülményeit egy kicsit megszépítik. Ennek az írónak a történelmi regényeit – a *Láthatatlan ember*-t, az *Isten rabjai*-t és az Eger ostromát megíró *Egri csillagokat* – Zsó is a figyelmembe ajánlotta már. Gárdonyit, mint később felfedeztem, a „konzervatívok” is olvasták, kicsit idillikus parasztbrázolásai megnyugtatták őket. Ám a probléma valójában mélyebben gyökerezett, mint képzeltem, a magyar történelem mélyebb és állandóbb rétegeiben. Messzebbre kellett visszamennem az időben, ha meg akartam találni ennek a sok ellentmondásnak az okát.”³⁵

³² s.n. : *Gesa Gardonyi*. Comoedia, 2 novembre 1922, 6.

³³ *Petit Mémorial des Lettres: Il y a aujourd’hui un an, mourait a Eger l’écrivain hongrois Geza Gardonyi, dont les amis viennent de feter le souvenir*. Paris-soir, 27 novembre 1923, 2.

³⁴ Emile Szalai: *Correspondance: Lettre de Hongrie*. Le Droit d’auteur 15 avril 1924, 43–48.

³⁵ Aurélien Sauvageot: *Magyarországi életutam*, Budapest, ELTE Eötvös József Collegium – Budapesti Francia Intézet 2013, 140.

A fentebb említett Fóti Lajos és Georges Délaquys fordította magyar novella-antológia 1928-ban jelent meg, kapott némi kritikát, például Marcel Briontól a *Les Nouvelles littéraires, artistiques et scientifiques* hetilap 1930. december 27-i számában: „Érdekes szintézise a modern magyar prózának, madártávlatból – a szövegek rövidsége alig ad időt, hogy képet kapjunk az egyes írók jelleméről és tehetségéről –, de vágyat ébreszt bennünk arra, hogy megismerjük őket. És ez kell legyen minden antológia igazi célja.”³⁶

Pierre Delattre Eger városát bemutató 1930-as cikkében megemlítette Gárdonyi *Egri csillagokját*, mint az egyik legszebb történelmi regényt.³⁷ A budapesti egyetem bölcsészkarának tanára, Császár Elemérnek a kortárs magyar irodalomról írt 1931-es francia tanulmányában így mutatta be Gárdonyi munkásságát a *La Nouvelle Revue de Hongrie*-ban: „Gárdonyi Géza (1863–1922) tiszta fajú magyar, érzéseit tekintve modern íróink legtisztább magyarja. Szeret ragaszkodni a valósághoz, és inkább a megfigyelő tulajdonságait használja, mint a képzeletét. Gyengéd és finom, a vidéki életből vett, a magyar föld vonásait, színeit kiemelő festményei páratlan varázst hordoznak magukban. Történelmi regényei modern irodalmunk legjobbjai közé tartoznak: *A láthatatlan ember* a hunok pompás korszakának impozáns képe, középpontjában Attilával, a láthatatlan hőssel. Az *Isten raba*iban egy egyszerű lelkű jámbor szerzetes érzésein keresztül eleveníti fel a középkori magyar vallási életet. Drámái közül a magyar paraszt mindennapi életének története, *A bor* a jellegzetes magyar népszínmű új felvirágzásának kiindulópontja lett (éneke, tánc, zene).”³⁸

1932-ben a *La Nouvelle revue de Hongrie* közölte két novelláját – az *Este* és az *Egy dal története* – az egri születésű Kállay Miklós (1885–1955) író, műfordító, kritikus, lapszerkesztő elemző méltatásával.³⁹ A két novella fordítása Rónai Pál és Henri Ancel munkája.⁴⁰

Illyés Gyula 1946–1948 közötti kultúrdiplomáciai törekvései között szerepelt magyar szépirodalmi művek kiadása franciául.⁴¹ A Lelkes Istvánnak, a párizsi

³⁶ Marcel Brion: *L'actualité littéraire à l'étranger: André Ady – Prosateurs hongrois – Richard Wilhelm – Lettres de Massimo d'Azeglio – Catalunya endins – Une introduction à l'Économie moderne – La sagesse de Nasreddine Hodja*. Les Nouvelles littéraires, artistiques et scientifiques, 27 décembre 1930, 6. További kritika: J. G., *Revue des études hongroises* 6, 4. sz. (1928), 433–434.

³⁷ Pierre Delattre: *Eger en Hongrie*. La Croix, 25 décembre 1930, iii.

³⁸ Elemér Császár: *Le développement de la littérature hongroise*. *Revue franco-hongroise*, 1 janvier 1931, 9–10.

³⁹ Nicolas Kállay: *Géza Gárdonyi*. *La Nouvelle Revue de Hongrie* 47. 1932, 145–150.

⁴⁰ Gárdonyi, Géza: *Soir au village, Histoire d'une chanson*, trad. Henri Ancel et Paul Rónai. *La Nouvelle Revue de Hongrie* 47. 1932, 150–154, 155–158.

⁴¹ Tüskés Anna: *Illyés Gyula francia–magyar kultúrdiplomáciai tevékenysége 1946–1948-ban*.

Magyar kultúrintézet igazgatójának fordításra ajánlott művek listáján szerepel Gárdonyi Géza *Láthatatlan ember* című regénye, azonban a terv nem valósult meg.⁴²

Gara László hagyatékában fennmaradt Gárdonyi *Éjjel a Tiszán* című versének fordítása két változatban: Jean Rousselot kilenc szótagos verssorokban (1 f. kézirat és 1 f. gépirat), Michel Manoll tizenegy szótagos verssorokban (2 f. gépirat), de végül egyik sem nem került bele a Gara szerkesztette 1962-es magyar költészeti antológiába (*Anthologie de la Poésie hongroise*, Paris, Seuil). A versfordítás változatai a Gara László-hagyatékban találhatóak a Petőfi Irodalmi Múzeumban.⁴³

A francia recepciót több magyar irodalomtörténeti témájú elemzés segítette a 20. század második felében. Az egyik Karátson Endrének a magyar szimbolizmusról 1969-ben megjelent könyve, amelyben megemlíti Gárdonyit.⁴⁴ A másik Vajda György Mihálynak a 19. század végi kulturális jelenségeket elemző tanulmányában a magyar regények közül kiemelte Gárdonyi *Láthatatlan ember* című regényét.⁴⁵

A recepció 21. századi állomása az *Egri csillagok* francia kiadása Louis Clemens fordításában (*Étoiles d'Eger*, 2018). Legutóbb 2021-ben Kányádi András – aki Kont Ignác utóda az Élő Keleti Nyelvek Főiskoláján (INALCO) – szerkesztésében kiadott sakknovella-antológiában (*Échec et mat : ou le gambit hongrois*, Paris, Cambourakis) jelent meg Gárdonyi-novella franciául: az 1893-as *Hordj magadnál tüzet* című (*Prends du feu sur toi*) Michael Delarbre fordításában.

In: Tüskés Anna: „en-nemzetem külhoni híre-sorsa” *Fejezetek a 20. századi francia–magyar irodalmi kapcsolatok történetéből*, Budapest, reciti, 2020, 179–196.

⁴² Illyés Gyula Lelkes Istvánnak. 3 f. gépirat. Magántulajdon. Közölve a „Francia-magyar irodalmi kapcsolatok a 20. században” című adatbázisban. Szerk., s.a.r. Tüskés Anna. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2016–2022.: <http://frhu20.iti.btk.mta.hu/levelek/gyula-illyes/illyes-1946-1948/igy059/>

⁴³ Gárdonyi Géza: *Nuit sur la Tisza*, ford. Jean Rousselot és Michel Manoll. 10 f. gépirat, gépiratmásolat és tintaírás; számos tintaírású javítás, megjegyzés. PIM Kézirattár Gara László-hagyaték V. 3668/46

⁴⁴ André Karátson: *Le symbolisme en Hongrie: l'influence des poétiques françaises sur la poésie hongroise dans le premier quart du XXe siècle*, 1969.

⁴⁵ György M. Vajda: *Le rôle culturel de Pest-Buda à la fin du siècle des Lumières*. In: *Paris et le phénomène des capitales littéraires*. 3, *Paris et le phénomène des capitales littéraires, carrefour ou dialogue des cultures*. 3: *Actes du premier Congrès international du CRLC, 22–26 mai 1984*, 1990, 49–60.

III. Összegzés

Gárdonyinak csak a prózai művei találták meg útjukat a francia közönséghez, versei és színművei nem. Színműveit nem találták alkalmasnak a francia közönség számára. Egyetlen franciára fordított verse ismeretlen okból nem került be a Gara László szerkesztette költészeti antológiába.

Novellái a 20. század első évtizedében folyóiratokban és antológiákban jelentek meg, első önálló könyve, a magyarul 1903-ban megjelent *Az a hatalmas harmadik* Kont Ignác fordításában kilenc évvel később látott napvilágot 1912-ben. A Gárdonyi-művek fordítását legtöbbször magyar – francia fordítópárok végzik, ritkábban olyan fordítók, akik a két nyelvben és kultúrában egyaránt jártasak: Jérôme Tharaud magyar tanítványaival, Fóti Lajos és Georges Délaquys, Kányádi András francia tanítványával. A franciára adaptált novellák és önálló könyvek recepciója csekély volt, leszámítva az 1900-as plágium botrányt. A 20. század első fele francia fogadtatást nagyban befolyásolta, hogy gyakran idegenségben tartja a művet a „magyar” melléknév használatával a közhasználatú „hongrois” helyett és a magyar személynevek eredeti alakban megtartásával. A francia nyelvű recepció gyakran magyar szerzőktől származik, akik ritkán lépnek túl az életrajzi adatok és a főbb művek címeinek felsorolásán, az egyetlen kivétel Kállay Miklós, aki hosszasan elemezte a munkásságát 1932-ben.

Függelék

1. Histoire d'Enfant (Journal, 1900. január 6., melléklet 1. oldal)

Ma sœur Marie portait alors une robe longue ; c'était déjà une dame.

M'sieu Pista était un beau jeune homme et fumait des cigares...

M'sieu Pista venait tous les jours chez nous ; il nous parlait du temps qu'il faisait.

– Il fait beau temps, aujourd'hui, disait-il.

Et ma sœur Marie répondait :

– Bien sûr !...

Ou bien il disait :

– Le temps est couvert, aujourd'hui !

Et ma sœur Marie, alors, d'ajouter :

– Il s'éclaircira peut-être !

L'oncle Pista, c'était un brave garçon. Si je m'asseyais alors près d'eux, il me donnait un sou pour aller chez le marchand de bonbons et m'acheter des sucreries.

Mais il me recommandait de ne pas aller chez celui d'à côté, mais bien chez le confiseur, au bout de la rue; celui-là, prétendait-il, avait de meilleures marchandises et en donnait davantage.

– Surtout, ne vas pas trop vite! me conseillait-il, sans quoi, tu vas te casser la jambe !

Mais je n'obéissais pas. Comment peut-on aller lentement, quand on va acheter des bonbons? Et puis, je n'ai jamais eu l'habitude de me casser la jambe dans les escaliers.

Je revenais alors, me raseyais près de sœur Marie et suçais mes bonbons.

L'oncle Pista caressait mes cheveux, me donnait encore un sou pour que j'aille maintenant m'acheter du flan ou de la tarte aux pommes, et m'enjoignait à nouveau d'aller très loin et très lentement, parce que, disait-il,

Qui trop se presse, ne devient jamais un sage.

Il me donnait ainsi quatre à cinq fois des sous dans un après-midi. Je ne crois pas qu'un prince ne fût mieux traité et plus choyé que moi.

Quelquefois, il m'envoyait de l'autre côté de l'eau pour acheter des figes de Smyrne chez un marchand qui en faisait sa spécialité.

Un jour, enfin, je fus fatigué de toutes ces douceurs ; je ne voulais plus de ces bonbons, ni de ces gâteaux, et l'oncle Pista m'offrit alors beaucoup de sous pour m'acheter ce que je voudrais.

Je mis les sous dans ma poche, mais je dis que je ne voulais pas sortir, ni acheter des bonbons, ni en manger.

Rien ne me tentait.

Alors, il me prit gentiment sur ses genoux, cacha ma tête sous son manteau,

tandis que j'entendis un bruissement de lèvres.

J'aurais bien voulu savoir comment il faisait cela avec sa bouche, mais il ne me laissa pas voir une seule fois.

Et tous les deux, ils riaient de ma curiosité. Ma sœur Marie était rouge comme une cerise.

Un jour, ils me dirent qu'un petit oiseau allait partir par la cheminée et de le guetter pour l'attraper au moment où il sortirait.

Je passai tout un après-midi près de la cheminée, mais l'oiseau ne sortit pas, parce que, sans doute, ils parlaient à voix basse dans l'autre chambre, et que ce bruissement de lèvres s'y répétait à chaque instant.

Maman était toujours sortie à ces occasions ; elle était à l'église, aux vêpres ou aux saluts.

Une fois, elle rentra plus tôt qu'on ne l'attendait. M'sieu Pista en fut tout décontenancé, et Marie aussi. Moi, je ne l'étais pas !...

– Que faites-vous là ainsi? demanda maman à M'sieu Pista. Cela ne me plaît pas, entendez-vous? Allez-vous en, dit-elle après.

Ce fut un moment terrible !...

Je demandai plus tard à sœur Marie pourquoi il fallait que l'oncle Pista s'en aille.

– Parce qu'il n'a pas d'argent, me répondit-elle tristement.

– Pas d'argent? disais-je, étonné; mais certainement il en a, plein ses poches !

Une fois, sœur Marie sortit avec l'oncle Pista pour se promener.

Ils me donnèrent une lettre.

Sœur Marie me dit :

– Fais bien attention de la remettre à maman !

Je restai près de la lettre jusqu'au soir. Lettre misérable ! Je la menaçai : « Tu ne t'en iras pas » lui disais-je.

Maman revint le soir, et après avoir lu la lettre, elle se mit à pleurer en s'écriant :

– Mon Dieu ! mon Dieu ! mon Dieu !

Et elle se jeta dans un grand fauteuil en sanglotant. Je lui dis :

– Et pourquoi pleures-tu ?

– Le misérable ! le misérable ! répondit-elle.

– Qui, misérable? demandai-je.

– Ton m'sieu Pista, Pista. ah ! Pista...

– Mais non, dis-je courageusement en prenant sa défense. Oncle Pista m'achète toujours des bonbons.

Là-dessus, elle a continué à pleurer en m'appelant un bourriquot.

Beaucoup de temps passa...

Les arbres avaient mis une robe jaune, et comme il faisait très froid, ils l'enlevèrent bien vite et s'enveloppèrent de fourrures blanches.

Or, un jour, – j’allais alors à l’école, – je rencontraï sœur Marie.

Comme nous nous embrassâmes, et comme nous fûmes heureux !

Elle ne cessait de me caresser ; après elle me mit dans un omnibus et me prit avec elle, m’emmenant très loin, très loin, dans une petite maison.

Je trouvai là l’oncle Pista, et aussi... un petit Joseph !

– Regarde, c’est la mère Gigogne qui l’a apporté.

– La mère Gigogne? demandai-je, qui te l’a apporté ?

– Oui, pour moi ! fit-elle.

– Dis-lui donc qu’elle m’en apporte aussi un !

J’aurais bien aimé l’avoir, le petit Joseph ; il souriait si gentiment, souriait... il pouvait aussi prendre son petit pied dans sa main et s’amusait à le mettre dans sa bouche.

Oncle Pista et sœur Marie me demandèrent alors ce que faisait maman.

Je leur répondis que le matin elle faisait le café et le soir la soupe quand je revenais de l’école... et qu’hier nous avions mangé du riz au lait que j’aime tant.

– Est-ce qu’elle pleure beaucoup ? demandèrent-ils.

– Non, seulement quand elle en a le temps !

– Est-ce qu’elle parle de nous ?

– Oh ! oui ; elle dit que pauvre Marie s’est sauvée avec un misérable. Et elle prie tous les jours devant le portrait de sœur Marie.

Alors ils ont rempli mes poches de gâteaux et dans une de mes poches ils mirent le portrait du petit Joseph, après avoir écrit : « Le petit-fils à sa grand’mère ! »

Alors ils me reconduisirent à l’omnibus et m’envoyèrent à la maison.

Là, on me cherchait partout.

– Est-ce que tu n’es pas tombé dans la rivière ? me demanda le concierge.

Le concierge a toujours des idées si bêtes ! Mais maman m’a demandé la même chose, et maman n’est pas bête !

– Comment aurais-je pu tomber dans l’eau? répondis-je, j’étais chez sœur Marie.

Maman me saisit violemment par la main et m’emmena en haut en courant si fort que je faillis tomber.

– Où étais-tu ? me redemanda-t-elle quand la porte fut fermée et que nous fûmes seuls, et cela d’une voix qui me glaça et que je pouvais à peine respirer.

– Chez sœur Marie! répondis-je.

– Et où est-elle ?

– Chez m’sieu Pista, pardi !

– Et où demeure M. Pista ?

– Dans la rue des Fleurs, à V...

– Et qu’as-tu vu chez eux ?

– Rien t Ah ! si, un petit Joseph !
 – Comment, un petit Joseph ?
 – Oui, tout petit, petit ! petit comme ça ! dis- je.
 – Petit comme ça ?
 – Petit comme mon bras ; il est couché dans des langes, il rit et sourit toujours et lève son petit pied en l'air. D'ailleurs, voilà son portrait !

Maman m'arracha le portrait des mains, s'approcha de la fenêtre; puis, elle se mit à pleurer, puis à rire.

Quand elle pleurait, elle secouait la tête, et quand elle riait, elle regardait le portrait.

C'est qu'aussi on ne peut pas regarder le petit Joseph sans rire.

2. Tölgyessy Arthur Gárdonyi Gézának, München, 1899. december 7. Részlet Kedves Gárdonyi Úr!

Eddigi hallgatásomnak oka csak egyedül abban rejlik, hogy nem akartam Önt zavarni.

Mostanában elérkezettnek látom az időt, hogy türelmét néhány percre igénybe vegyem.

Legutóbbi levelében ugyanis azon szép perspektívát tárta elébem, hogy december havában Párisba szándékozik utazni, és ez alkalommal itt Münchenben kiszáll, és egy jó időt itt töltünk el. Nos, ez egy kitűnő terv, és remélni akarom, hogy nem fog semmi útjába kerülni mi akadályozná eme szép terv kivitelét! [...]

3. Tóth Béla Gárdonyi Gézának, Budapest, 1900. január 18.

Tisztelt és kedves Uram,

Bocsásson meg, kérem, de nem állhattam meg, hogy a kegyeden elkövetett vakmerő plágiumot ne írjam meg a Journal directeurjének.

Talán nem is méltóztatik tudni, hogy az a zsvány ezer frankot nyert a lap tárca-pályázatán az ön művével.

De kérem: szíveskedjék nekem egy sorban megírni: hol jelent meg előben magyarul az Histoire d'enfant; mert meglehet, hogy ezt Párizsban számon kérik. Azt is tudni kellene: mikor és hol látott napvilágot a német fordítás?

Bámulatos szépségű regényének bámuló olvasója és kegyed szerető szolgálja

Tóth Béla

Feladó cím: Budapest, VII. Abonyi u. 31.

4. Feszty Árpád Gárdonyi Gézának, [Firenze, 1900.] Részlet.

Kedves Gézám!

Áldjon meg az isten megemlékezésedért névnapomra írt leveled nagy örömet

szerzett – de még ennél is jobban megörültem annak amikor olvastam a lapokban azt a famosus historiát a tárcáddal amely ilyen réven az első díjat nyerte el Párizsban. Nagy dicsőség ez – és ha mi magyarok nem lennénk oly rettenetes műveletlenek – hát mit csinált volna ebből az ország. Hogy sok ósdi vaskalapos tekintélynek így is szereztél titkos főfájást – az bizonyos. Különben ebből is az látszik hogy mekkora talentum a magyar – és ha helyesen vezetik majd az ezután jövő és reméljük az eddigieknél műveltebb lelkű bölcsek – hát akkor a magyar lesz az aki Europa műveltségébe még valami újat és eredetit fog tudni belevinni. [...]

Feladó cím: Firenze, Via Giuseppe Giusti 2

5. Librairie Larousse Gárdonyi Gézának, Párizs, 1902. május 16.

1 Montfort Beauté moderne 2,50

1 Hugo Post-scriptum de ma vie 6

fr 8,50

Monsieur Gárdonyi Géza à Eger

Votre compte était de 3fr88. Vous avez faites parvenir 2fr62 en un mandat-forte [?] avoir une somme totale de 6fr50, alors que la présente facture attant 8fr50 depuis du du „[?] de ma vie étant de 6fr et non de 3fr50, comme vous l’avez calculé. Vous resterez donc redevable de fr 3 que veuillez nous faire parvenir a la prochaine occasion. Salutations em[?]

6. Gesztesi Gyula, Paris, 1911. május 17.

Mélyen tisztelt Uram,

Nem akartam addig nagybecsű levelére válaszolni, amíg a Troisième Puissance dolgában valamit el nem értem. A könyvet átadtam egy fiatal kritikus-barátomnak, G. A. Masson úrnak. Szabad egész őszintén megmondanom az ő véleményét: ezt a tiszta idillt a romlott párizsi publikum nem méltányolja, sőt nem is tudja megérteni. Ellenben Masson barátom írt róla egy nagyon kedves párhuzamot, amelyben Bataille-nak egy igazi „párisi” (ellenszenves) darabjával szemben a magyar felfogást dicsóíti. Az eredeti cikket a Magyarság-nak küldtem be; azzal, hogy onnan okvetlenül Egerbe küldjék tovább. Méltóztassék esetleg náluk reklamálni, ha késnék.

A Troisième Puissance felől, remélem, még nem ez az utolsó szó.

Mély tisztelettel és őszinte hódolattal legkészségesebb híve

Gesztesi Gyula

N. B. A „gloire” csakugyan nem engedte, hogy a Journal-esetet publikálják.

Feladó cím: Bureau de l’Agence Hongroise Paris 13. Rue Aubert

7. Huszár Vilmos Gárdonyi Gézának, Párizs, 1913. febr. 4.

Kedves Gárdonyi Úr,

Kont Ignác, szegény, azt írta nekem, hogy Ön beléegyezett abba, hogy az Öreg tekintetes franciául a Revue de Hongrie-ban megjelenhessék. (Könyvalakban nem adhatjuk ki.) Utólagos magyarázatások és félreértések kikerülése végett kérem, méltóztassék velem tudatni, hogy Kont Ignác fennebbi levelének tartalmáról tudomása van.

Kiváló tisztelettel igaz híve,

Huszár Vilmos

Feladó cím: Revue de Hongrie, I. Budapest, Tigris u. 6.

8. Bedics Mária Gárdonyi Gézának, Párizs, 1914. január 22.

Nem írok megszólítást, mert nem tudom milyen tónusban kell beszélnem Ön-nel.

Először is engedje meg, hogy bemutatkozzam, nem az embernek, hanem az írónak, kit régen, jól ismerek.

Egy évre szabadságot és Sorbonne-ra küldött áll. fels. leányisk. tanítónő vagyok. Az egyetemen, mint tudvalévő dolog, fordítunk is, magyart franciára.

Holmi szemelvényeken kezdtük, ami engem nem nagyon érdekelt. A dolgon elmélkedve, hirtelen az botlott eszembe, hogy jó volna az „Isten rabjai”-t átültetni franciába. És ez a gondolat csakhamar gyökeret vert bennem, erős ambitio alakjában, mivel hogy ezen munkája megjelenése percétől kezdve kedvenc könyvem volt.

Másnap megbeszéltem a dolgot az egyetem magyar tanárával, (aki francia) Eisenmann-al, ki örömmel fogadta az ideát, sőt, vállalta az átnézését az én fordításaimnak, hiszen én még éppen nem vagyok perfect a franciában. (Még van itt az idén pár magyar, talán ők is vállalnak részt a fordításból – de ha nem, az enyém marad az egész, amiért én nem haragszom.) És a fordítást már megkezdtük. Természetesen lassan fog haladni a munka, mert ezt az eredeti magyar stílust átplán-tálni a franciák nyelvére, nem könnyű munka. Közben, minden szaván elmélkedve, méginkább megértem nyelvünk finomságát, pláne a francia nyelv világánál.

És most, kérdem Önt, vajjon nem jelent-e meg már ezen könyve francia fordításban? Én nem tudok róla – de végre nem lehetetlen, hogy tudtom nélkül is létezik. Továbbá, kérem, legyen szíves tudatni, nincs-e ellenvetése tervünket illetőleg?

Szívélyes üdvözléssel az Írónak

Bedics Mária

Feladó cím: 1 Rue Monsieur le Prince

9. Fóti Lajos Gárdonyi Gézának, Párizs, 1914. február 18.

Igen tisztelt Uram,

Az itteni École des langues Orientales magyar nyelv tanára vagyok és tölem telhetően iparkodom a magyar nyelv is irodalom megismertetésén. Jelenleg egy magyar novellás kötet kiadásán dolgozom. A kötet természetesen az Ön neve és művei nélkül nem jelenhet meg. Utólagos beleegyezés reményében, bátor voltam a Két katica bogár c. elbeszélését lefordítani. Georges Délaguys barátomnak – kinek már több darabját adták az Odeonban – elmondtam a Bor tartalmát is és az ő véleménye szerint a darab francia színpadon is nagy sikert aratni. Így a darab fordítására bátor vagyok engedélyt kérni és ha sikerült a darabot, valamelyik színháznál elhelyeznünk, akkor természetesen a szerzői jog legmesszebb menő érvényesítésével kötünk szerződést.

Szíves válaszát várva, vagyok a legőszintébb nagyra becsüléssel

Dr. Fóti Lajos

Feladó cím: 3 rue du Sommenard

10. Fóti Lajos Gárdonyi Gézának, Párizs, 1914. február 26.

Igen tisztelt Uram,

Nagy örömmel és érdeklődéssel olvastam b. levelét. Köszönöm a fordítás szíves átengedését. Ami a Bor előadásának feltételeit illeti, azt most egész pontosan nem mondhatom meg, mert Délaguys nincs Parisban. De efelől méltóztassék egész bizalommal lenni. A feltételeket nem is mi szabjuk meg, de a Société des auteurs dramatiques, mely oly nagyszerű aparátussal védi a francia szerzők jogait akár a francia, akár az idegen színpadokon. Ez a társulat a szerzők legnagyobb előnyeit biztosítja színházakkal szemben. Franciaországban a fordítók nem fix összeget, de tantiémet kapnak. De ez sem megy a szerző rovására. Különbön egyelőre csak engedélyt kérek a fordításra. Ha a fordítás alapján valamelyik direktor hajlandó a darabot eljátszatni, akkor tárgyalni fogunk az előadás feltételeiről. Semmit az Ön hozzájárulása nélkül nem tehetünk.

Nagyon meglepett, hogy Ön nem a Két katica bogár-t tartja fordításra legalkalmasabbnak. Én minden munkáját olvastam és olvasom. A Két katica bogár-t és a Két menyasszonyt tartom fordításra legalkalmasabbnak.

Nagyon érdekelne, ha összeállítaná munkáiból egy kötetre valót. A kiadás sokkal nehezebb, mint sem magam is képzeltem, a Nobel díj elérése egy magyar íróra, pedig lehetetlen. Nem a kiválósága miatt, de a mi Cultur(?)-politikánk miatt. Ahhoz, hogy egy író a Nobel díjat elnyerje, a kormány legmesszebbmenő támogatására van szükség. El kellene árasztani, az Egyetemek, könyvtárak, szerkesztőségek, nagykövetségek vezetőit, íróink műveivel. Beszéltetni róluk a nagy revuekben és nemzetközi runionokon, felolvasásokon. Legalább is támogatni kel-

lene azokat akik ezt teszik. De mit tesz nálunk a kormány, vagy az Akadémia, vagy a Kisfaludy társaság, a magyar irodalom külföldi terjesztéséért? Az én francia fordításaim a legelőkelőbb párisi folyóiratokban jelentek meg. Az összes kiadók látták. Összegyűjtve hat hónap óta hevernek egy kiadónál, akivel baráti viszonyban vagyok – és nem tudja magát elszánni a kiadásra. Ha a minisztériumtól csak azt a biztosítékot kapnám, hogy a könyvet 300 példányban megveszi, vagy megvéteti az iskolák és könyvtárak számára, akkor menne. – De nálunk még ezt sem teszik meg. Hát ha a kiadó ezt látja bizony ő is tétlen marad. És hol van a kiadástól még a nagy agitáció, amit Culturánk érdekében meg kellene tenni és amit oly gyönyörűen megtesznek a románok, görögök stbiek?! Hihetetlen közöny van nálunk minden komoly Cultur kérdésben. Támogatásra és épen azért jelentős sikerre számítani nem lehet. De azért a kötelességünket meg kell tenni. Szíves sorait várva, vagyok kitűnő tisztelettel

Fóti Lajos

Feladó cím: 3 rue du Sommenard

11. Fóti Lajos Gárdonyi Gézának, Párizs, 1914. július 14.

Igen tisztelt Uram,

Ez év folyamán szíves volt kérésemre a „Két mennyasszony” c. novellájának fordítását részemre átengedni. Örömmel jelenthetem most, hogy találtam kiadót és összes novella fordításaim „Les maîtres conteurs contemporains de la littérature hongroise” címen egy kötetben még az ősszel megjelennek. Kiadóm Mr Crès, azt tanácsolta, hogy minden felvett írónál életrajzi adatokat is közöljek. Ezt magam is nagyon hasznosnak tartom, de miután itt semmikép sincs módomban azokat beszerezni, kénytelen vagyok, újra szívességéhez folyamodni. Nagyon kérem, a könyv sikere érdekében írja meg nekem főbb életrajzi adatait. Születése helyét, évét, összes köteteinek címét és megjelenésük évét; összes darabjainak címét és előadásuk évét; ifjúkori és későbbi olvasmányait, utazásait stb. stb. Egy alapon majd megírom a „note biographique”-ot és a már kiszedett fordítással együtt beküldöm Önnek.

Szívességét újra és előre köszönve vagyok kitűnő tisztelettel híve

Fóti Lajos

Feladó cím: 3 rue du Sommenard